

Sylwetki

Profiles

Profesor Zofia Sękowska (1924–1997) – twórczyni lubelskiej szkoły pedagogiki specjalnej

Profesor zwyczajny doktor habilitowany Zofia Sękowska (1924–1997) zajmowała się pedagogiką specjalną, była wielce zasłużonym pracownikiem Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej (obecnie Akademii Pedagogiki Specjalnej) w Warszawie.

Urodziła się w Warszawie, gdzie spędziła dzieciństwo i młodość, która przypadła na lata wojny. Szczególnym doświadczeniem w jej życiu był udział w powstaniu warszawskim. W roku 1947 podjęła studia pedagogiczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Po uzyskaniu magisterium rozpoczęła pracę na tej uczelni w Katedrze Pedagogiki i Psychologii Wychowawczej, kierowanej przez profesora S. Kunowskiego, w charakterze asystenta. Prowadziła szeroką działalność dydaktyczną, specjalizując się w zakresie psychologii wychowawczej i rehabilitacyjnej oraz pedagogiki specjalnej.

W 1961 roku uzyskała na Uniwersytecie Warszawskim tytuł doktora nauk humanistycznych na podstawie dysertacji *Próba wyjaśnienia procesu adaptacji osobistej i społecznej człowieka ociemniałego*. Promotorem rozprawy była profesor Maria Grzegorzewska.

W 1966 roku Zofia Sękowska podjęła pracę na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, gdzie w 1969 roku został przeprowadzony jej przewód habilitacyjny. Podstawą habilitacji była praca *Poznawanie rzeczywistości przez dzieci niewidome w procesie nauczania*. W latach 1970–1977 pracowała na UMCS na stanowisku docenta. W 1977 roku Rada Państwa nadała

Zofii Sękowskiej tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1987 roku – profesora zwyczajnego.

Badania naukowe Profesor oraz tematy jej publikacji skupiały się na rozwoju i wychowaniu dzieci z różnym rodzajem i stopniem niepełnosprawności, a także rehabilitacji osób dorosłych, które straciły sprawność fizyczną w wieku dojrzałym.

Szczególnym przedmiotem jej zainteresowań, badań, publikacji oraz obszarem pracy społecznej i dydaktyczno-wychowawczej była tyflogia, czyli teoria i praktyka edukacji i rehabilitacji osób niewidomych i słabowidzących. Dziedziną tą zajmowała się, uwzględniając aspekty psychologiczne, pedagogiczne i socjalne rehabilitacji. Uważała, że jest ona ściśle uzależniona również od osiągnięć innych dyscyplin naukowych, np. okulistyki i tyfłotechniki. Dzięki nim możliwe jest zmniejszenie skutków uszkodzenia wzroku poprzez przekraczanie barier poznawczych i społecznych.

Profesor Zofia Sękowska przyjmowała tezę, że „charakterystyczną tendencją rozwoju współczesnej nauki jest coraz większy humanizm i antropocentryzm” (Sękowska 1998, s. 25). Człowiek stanowi przedmiot badań zarówno dyscyplin filozoficznych, jak i nauk szczegółowych. Ten humanistyczny trend współczesnej nauki znalazł również swój wyraz w powstaniu odrębnych specjalizacji, zajmujących się człowiekiem niepełnosprawnym w ramach medycyny, psychologii, pedagogiki i techniki. W tym ich zakresie, w którym zajmują się one człowiekiem o obniżonej sprawności, zbliżone są do siebie tak dalece, że konieczna jest ich integracja.

Celem integracji nauk o człowieku jest:

1) uogólnianie wyników badań poszczególnych dyscyplin, dzięki czemu powstałaby nauka teoretyczna o dużym stopniu ogólności, obejmująca całokształt wiedzy o etiologii, fenomenologii, profilaktyce, terapii i rewalidacji upośledzeń psychofizycznych;

2) inspirowanie wspólnych badań, co umożliwiłoby wszechstronne ujęcie problemów pedagogiki specjalnej – jest to ważne, gdyż w przypadku zaburzonych sprawności obowiązuje prawo wpływu parcjalnego uszkodzenia na całokształt warunków rozwojowych, a więc na całokształt tworzącej się osobowości, jej cech, przeżyć i doświadczeń oraz na całokształt jej relacji z otoczeniem, których równowaga jest u osób specjalnych w sposób swoisty zachwiana;

3) wysuwanie praktycznych wniosków z badań naukowych i wdrażanie ich w życie, tzn. wykorzystanie ich do doskonalenia procesu rewalidacji osób upośledzonych, realizowanego przez współdziałających ze sobą i uzupełniających się specjalistów, tj. pedagogów, psychologów, lekarzy, socjologów, prawników i techników (Z. Sękowska 1979, s. 41).

W licznych wystąpieniach i opracowaniach Profesor podkreślała interdyscyplinarny charakter pedagogiki specjalnej i wszystkich jej subdyscyplin, tj.: tyflopedagogiki, surdopedagogiki, oligofrenopedagogiki i innych.

Bazą dla wszystkich działów pedagogiki specjalnej są metodologiczne i teoretyczne podstawy pedagogiki ogólnej. Oprócz tego każdy z jej działów ma sobie tylko właściwe powiązania z dyscyplinami psychologicznymi, np. psychologią rozwojową, psychologią kliniczną, psychologią wychowawczą, psychopatologią, a także z dyscyplinami wchodzącymi w skład nauk medycznych oraz z socjologią i naukami prawno-ekonomicznymi (Sękowska 1979, s. 36).

Profesor wychodziła z założenia, że dopiero interdyscyplinarne badania i wdrożenia ich wyników pozwalają wszechstronnie poznać i prawidłowo realizować proces rewalidacji oraz adaptacji społecznej ludzi obarczonych niepełnosprawnością. Poprzez interdyscyplinarne podejście możliwe jest wykrywanie oraz dynamizowanie dyspozycji kompensacyjnych i adaptacyjnych osób niepełnosprawnych.

Profesor Zofia Sękowska prezentowała pogląd – poparty szerokimi badaniami – że niepełnosprawność jest jednym z czynników kształtujących osobowość człowieka. Niepełnosprawność jest stresorem, jednak stres ten nie determinuje rozwoju osobowości w sposób jednoznaczny, gdyż człowiek przeżywa go w zależności od cech swego systemu nerwowego i odporności na frustracje, od struktury swojej osobowości i hierarchii wartości, które go inspirują do działania, a także od warunków społeczno-ekonomicznych, w jakich żyje, od postaw otoczenia wobec niego oraz od stopnia swego wykształcenia, pełnionej roli społecznej i rodzaju pracy. Czynniki te oraz specjalne wychowanie i nauczanie osób niepełnosprawnych warunkują ich adaptację społeczną i pozwalają na maksymalną integrację.

Zofia Sękowska, wychodząc naprzeciw potrzebom społecznym, stworzyła w 1970 roku Zakład Psychopedagogiki Specjalnej na Wydziale Humanistycznym UMCS. Nazwa Zakładu, który wkrótce podjął pracę naukowo-dydaktyczną, podkreśla integralne współdziałanie pedagogiki specjalnej i psychologii klinicznej w rozwiązywaniu teoretycznych i terapeutycznych problemów rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Profesor uważała, że w codziennej praktyce granice między aspektami psychologicznymi i pedagogicznymi pracy rewalidacyjnej są mało uchwytnie, gdyż psycholog, zajmując się analizą mechanizmów zaburzeń oraz prawidłowością rozwoju i funkcjonowania psychiki przy odchyleniu od normy psychofizycznej, często zajmuje się również terapią tych zaburzeń. Podobnie pedagodzy, podejmując sprawy organizowania właściwych warunków życia oraz metod i treści kształcenia specjalnego, bazują na wiedzy o psychologicznych zjawiskach i uwarunkowaniach wpływu wychowawczego. Właśnie dlatego Profesor starała się upowszechniać termin „psychopedagogika specjalna” jako nazwę dys-

cypliny zajmującej się rewalidacją – rehabilitacją ludzi odbiegających od normy psychofizycznej.

Integracja psychologii i pedagogiki specjalnej występuje szczególnie wyraźnie przy badaniu i ustalaniu możliwości rozwojowych dzieci niepełnosprawnych i mechanizmów kompensacji, przy przystosowywaniu form organizacyjnych szkolnictwa, treści programów i metod pracy rehabilitacyjnej, przy wykrywaniu pozytywnych dyspozycji i potencjalnych uzdolnień dzieci z różnym rodzajem i stanem niepełnosprawności. Dzięki temu można bazować w oddziaływaniu rehabilitacyjnym nie na brakach, będących skutkiem upośledzeń, ale na dyspozycjach rozwojowych, które pozostały. Warunkiem ich stymulowania jest stworzenie mechanizmów pedagogicznych działających harmonizująco i tonizująco na system nerwowy dziecka oraz wzmagających jego dynamizm rozwojowy (Sękowska 1979 s. 39–40).

Interdyscyplinarny charakter psychopedagogiki specjalnej stanowił punkt wyjścia nowoczesnej i twórczej koncepcji tzw. lubelskiej szkoły pedagogiki specjalnej, stworzonej przez Profesor. Główne założenia lubelskiej szkoły pedagogiki specjalnej stanowią następujące sformułowania:

1) badania problemów rewalidacji osób niepełnosprawnych i resocjalizacji osób niedostosowanych społecznie mają charakter interdyscyplinarny,

2) w badaniach przebiegu i uwarunkowań oraz efektywności procesu rewalidacji i resocjalizacji wychowanków stosowane są metody psychologiczne, pedagogiczne, socjologiczne, a w diagnostyce także medyczne,

3) zachodzi sprzężenie zwrotne pomiędzy etiologią, fenomenologią, profilaktyką i terapią osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych,

4) realizowanie procesu rewalidacji przebiega w integracji społecznej oraz przez częściową integrację kształcenia i zatrudnienia osób niepełnosprawnych, według uwarunkowań osobowościowych, sytuacji środowiskowej i ekonomicznej, zgodnie z ich potrzebami i dyspozycjami, w zależności od merytorycznych i finansowych kompetencji szkół i zakładów pracy,

5) kompleksowe badania psychologiczne, pedagogiczne i medyczne pozwalają na różnicowanie pierwotnych defektów i ich wtórnych konsekwencji oraz na profilaktykę,

6) integracja psychologii i pedagogiki specjalnej występuje szczególnie przy badaniu dyspozycji rozwojowych dzieci niepełnosprawnych oraz ich mechanizmów kompensacji, a także przy wypracowywaniu systemu kształcenia specjalnego i metod pracy pedagogicznej, jak również psychoterapeutycznej (Sękowska 1994, s. 122–123).

Interdyscyplinarność jest charakterystyczna dla szkoły lubelskiej w metodologii badań, opracowywaniu koncepcji oraz metod oddziaływania pedagogiki specjalnej w płaszczyźnie edukacji, rehabilitacji i resocjalizacji.

Pedagogika specjalna jest nauką stosowaną, wymagającą integracji kilku dyscyplin celem rozwiązywania złożonych problemów badawczych, diagnostycznych i terapeutycznych (Z. Sękowska 1994, s. 122).

Zdaniem Profesor Zofii Sękowskiej (1994), punktem wyjścia oddziaływań pedagogicznych powinno być wykrywanie pozytywnych dyspozycji rozwojowych oraz potencjalnych uzdolnień rozwojowych dzieci niepełnosprawnych, nie zaś ocenianie ich poprzez ich braki i nieodwracalne defekty. „W oddziaływaniu usprawniającym trzeba opierać się nie tylko na brakach, które są skutkiem upośledzeń, ale na dyspozycjach rozwojowych, które pozostały – uważała Profesor (Sękowska 1998, s. 24). Warunkiem stymulowania tych dyspozycji i uzdolnień jest tworzenie systemu pedagogicznego o walorach terapeutycznych i rewalidacyjnych.

Problemem szczególnie ważnym i ciągle aktualnym dla pedagogiki specjalnej jest, zdaniem Profesor, zagadnienie integracji w edukacji dzieci niepełnosprawnych. Profesor Sękowska doceniała znaczenie i walory integracyjnego kształcenia, ale również miała na uwadze jego wady i zagrożenia dla indywidualnego rozwoju i funkcjonowania dzieci oraz dla całego systemu kształcenia specjalnego. Warunkiem integracji kształcenia dzieci specjalnych jest zintegrowane działanie rodziny, szkoły oraz czynników społecznych, uczestniczących w procesie rewalidacji. Zintegrowana pomoc ma znaczenie bezpośrednie i pośrednie dla dobra dzieci niepełnosprawnych, ponieważ stwarza atmosferę i warunki sprzyjające akceptacji społecznej. Profesor optowała zdecydowanie za systemem częściowej integracji kształcenia specjalnego. Jej zdaniem, hasło pełnej, totalnej integracji kształcenia wszystkich dzieci – także z niepełnosprawnością intelektualną – nie zawiera rzeczywistych potrzeb i dyspozycji uczniów niepełnosprawnych, stawia je w sytuacjach stresowych w społeczności szkolnej, uświadamiając im nie tylko własne trudności, ale także inność, która budzi postawy odrzucenia w różnych, zawsze przykrych dla niego formach. Powszechna integracja, zdaniem Profesor, jest szlachetną ideą, bardzo trudną do realizacji z perspektywy pedagogicznej i psychologicznej. Wychowanie i przygotowanie dzieci do integracji ze społeczeństwem może dokonywać się w różnych formach organizacji i metodyki kształcenia, w zależności od potrzeb, dyspozycji i efektów, które osiągną. Ich samopoczucie i sukcesy – czy to w szkole ogólnodostępnej, czy specjalnej – zależą przede wszystkim od postaw społeczeństwa wobec nich (Sękowska 1979, 1994).

Przedmiotem zainteresowania Zofii Sękowskiej było również kształcenie kadr pedagogicznych do pracy z osobami niepełnosprawnymi, które musi obejmować przygotowanie do pracy w różnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, głównie nauczycieli, wychowawców, a także terapeutów zajmujących się reedukacją oraz rehabilitacją i resocjalizacją uczniów o obniżonej sprawności i z trudnościami przystosowawczymi w szkolnictwie ogólnodostępnym. Kształcenie pedagogów

specjalnych ma przygotować także pracowników dla poradnictwa wychowawczo-zawodowego i rehabilitacyjnego, pracowników socjalnych i administracyjnych w tej dziedzinie. Profesor zwracała uwagę na to, że zgodnie z tendencjami światowymi coraz więcej dzieci niepełnosprawnych będzie trafiało do szkół ogólnodostępnych. Dlatego bardzo ważnym zadaniem jest doskonalenie merytoryczne, metodyczne i organizacyjne wszystkich nauczycieli.

W 1973 roku na nowo organizowanym na UMCS Wydziale Pedagogiki i Psychologii Zofia Sękowska rozpoczęła wykłady z pedagogiki specjalnej i starania o utworzenie takiego kierunku, co wiązało się z koniecznością opracowania programu studiów. Była orędownikiem spraw osób niepełnosprawnych. Wykazywała szczególną troskę o przygotowanie kadr dla szkolnictwa specjalnego. Zorganizowany i kierowany przez Profesor Zakład Psychopedagogiki Specjalnej rozpoczął w 1973 roku kształcenie studentów w zakresie pedagogiki specjalnej, zarówno systemem stacjonarnym, jak i zaocznym. Absolwenci tego kierunku to wysoko wykwalifikowana kadra tyflopedagogów, oligofrenopedagogów i reedukatorów pracujących we wszystkich ośrodkach szkolno-wychowawczych na terenie całego kraju. Dla tych nauczycieli, którzy rozpoczęli pracę w placówkach specjalnych bez pełnych kwalifikacji, Profesor utworzyła Podyplomowe Studium Pedagogiki Specjalnej o specjalności tyflopedagogika i oligofrenopedagogika.

Prof. dr hab. Zofia Sękowska była promotorem (na UMCS) 338 prac magisterskich. Z dużym zaangażowaniem pracowała na rzecz rozwoju młodej kadry naukowej. Pod jej kierunkiem powstały 22 prace doktorskie. Profesor zrecenzowała 16 dysertacji doktorskich oraz uczestniczyła jako recenzent w 15 przewodach habilitacyjnych.

Profesor prowadziła badania zespołowe dotyczące modernizacji systemu kształcenia specjalnego w szkołach dla niewidomych i niedowidzących w ramach ministerialnego problemu węzłowego. Prowadziła również badania dotyczące rewalidacji zawodowej inwalidów wzroku w ramach grantu przyznanego przez MEN. Wyniki badań empirycznych i analiz teoretycznych opublikowała w 15 monografiach, 9 pracach zbiorowych, których była redaktorem, a ponadto w 125 artykułach zamieszczonych w pracach zbiorowych, redagowanych np. przez prof. A. Hulka, prof. J. Pańczyka i innych, a także w czasopismach krajowych i zagranicznych. Najczęściej w takich, jak „Szkoła Specjalna”, „Roczniki Filozoficzne KUL”, „Przegląd Tyflogiczny”, „Studia Pedagogiczne”, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, „Logopedia”, „Ruch Nauczycielski”, „Zdrowie Psychiczne”, „Oświata i Wychowanie”, „Nowa Szkoła”, „Biuletyn Zakładu Badawczego Związku Spółdzielni Inwalidów”, „Nowa Szkoła”, „Świat Ciszy”, „Pochodnia”. Książki i skrypty jej autorstwa są wykorzystywane w kształceniu pedagogów specjalnych we wszystkich ośrodkach akademickich.

W ostatnich miesiącach życia Profesor złożyła do druku najnowszy podręcznik pt. *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Podręcznik, wydany przez

Wydawnictwo WSPS w Warszawie w 1998 roku (wznowiony w 2001), posiada wybitne walory naukowe, poparte autorytetem autorki oraz jej doświadczeniem w działalności dydaktycznej i społecznej.

Profesor Zofia Sękowska była inicjatorem i organizatorem licznych konferencji naukowych, sama też czynnie uczestniczyła w ogólnokrajowych, międzynarodowych i zagranicznych konferencjach poświęconych problemom osób niepełnosprawnych, np. w Berlinie, Warnie, Insbrucku, Ołomuńcu, Karlowych Varach, Budapeszcie. W ramach współpracy międzyuniwersyteckiej Profesor razem ze swoimi studentami brała udział w polsko-niemieckich seminariach naukowo-szkoleniowych, a także konferencjach organizowanych przez Instytut Pedagogiki Specjalnej i Leczniczej Wolnego Uniwersytetu w Berlinie. Uczestniczyła w otwarciu wystawy prac powstałych w ramach polsko-niemieckich seminariów organizowanych w latach 1987–1989.

Profesor Zofia Sękowska w latach 1983–1988 opracowała hasła z zakresu pedagogiki specjalnej do *Międzynarodowego słownika pedagogiki specjalnej*.

W latach 1981–1982 pełniła funkcję dziekana Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS, w latach 1970–1991 kierowała Zakładem Psychopedagogiki Specjalnej (od momentu jego utworzenia do przejścia Profesor na emeryturę). Była również członkiem Senatu UMCS.

Pracowała aktywnie na rzecz wielu organizacji naukowych i społecznych o zasięgu ogólnokrajowym i lokalnym. Szczególnie ważna była dla niej praca w licznych organizacjach społecznych działających na rzecz osób niepełnosprawnych. Pełniła funkcję przewodniczącej Komisji Programowej Szkolnictwa Specjalnego Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz Zespołu Dydaktyczno-Wychowawczego Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Była członkiem Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN, Towarzystwa Naukowego KUL, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa Logopedycznego, Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Polskiego Towarzystwa Higieny Psychiczej, Towarzystwa do Badań nad Upośledzeniem Umysłowym, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego, Polskiego Towarzystwa Rehabilitacji, Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej oraz Głównej Komisji Kwalifikacyjnej do spraw Stopni Specjalizacji Zawodowej IKN im. W. Spasowskiego. Profesor przewodniczyła również Społecznemu Komitetowi Budowy Wioski Sierocej, a także Komitetowi Redakcyjnemu czasopisma „Szkoła Specjalna”.

Profesor Zofia Sękowska współpracowała z licznymi organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych, takimi jak: Komitet Opiekuńczy Polskiego Związku Głuchych, Komitet Pomocy Dzieciom Specjalnej Troski przy Towarzystwie Przyjaciół Dzieci, Zarząd Oddziału Lubelskiego Towarzystwa Walki z Kalectwem, Rada Naukowa Polskiego Związku Niewidomych oraz Rada Społeczna Centralnego Poradnictwa Wychowawczo-Zawodowego, udzielając im fachowego wsparcia.

Profesor była członkiem międzynarodowych towarzystw naukowych, takich jak: European Regional Committee of the World Council for the Welfare of the Blind, International Labour Office, Europäischen Blindenunion, Światowej Rady Pomocy Niewidomym i innych.

Aktywnie uczestniczyła w pracach Niezależnego Związku Zawodowego Solidarność, którego była członkiem od 1980 roku. Sprawowała funkcję eksperta Zarządu Regionu.

W uznaniu zasług w zakresie działalności naukowej, dydaktycznej i społecznej Profesor Zofia Sękowska otrzymywała wysokie odznaczenia państwowe, w tym Złoty Krzyż Zasługi (1973 r.), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1973 r.), Medal XXX-lecia PRL (1974 r.) oraz Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1978 r.). Za pracę naukową i dydaktyczno-wychowawczą została uhonorowana czterema nagrodami Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (II i III stopnia) oraz licznymi nagrodami J. M. Rektora UMCS.

Ponadto Profesor uhonorowana została Nagrodą im. S. Konarskiego, przyznawaną za zasługi w dziedzinie pedagogiki, Nagrodą im. W. Silhana, przyznawaną przez PZN za wybitne zasługi na rzecz środowiska niewidomych, Odznaką za Wzorową Pracę w Służbie Zdrowia i wieloma innymi.

Dla uczczenia jubileuszu 70-lecia urodzin i 45-lecia pracy zawodowej Profesor Zofii Sękowskiej Zakład Psychopedagogiki Specjalnej zorganizował w dniach 22–23 kwietnia 1994 roku ogólnopolską konferencję naukową nt. *Pedagogika specjalna – historia, terażniejszość i wyzwania przyszłości*. W uroczystościach jubileuszowych i konferencji naukowej wzięło udział wielu uczniów i współpracowników Profesor ze wszystkich uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych z całej Polski. Uczestniczyli w niej również przedstawiciele związków inwalidzkich, spółdzielni, a także nauczyciele ze szkół specjalnych i pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Jubileusz miał bardzo podniosły charakter i uroczystą oprawę. Dużym przeżyciem dla wszystkich było wręczenie Pani Profesor przez najmłodszych pracowników Zakładu Psychopedagogiki Specjalnej wyjątkowej książki – charakteria dla Profesor Zofii Sękowskiej – zatytułowanej *Człowiek niepełnosprawny. Problemy autorealizacji i społecznego funkcjonowania*, pod redakcją prof. dr hab. Marii Chodkowskiej, opublikowanej przez Wydawnictwo UMCS. Książka ta, oprócz rozdziałów okolicznościowych, zawiera cenne artykuły wielu współpracowników Jubilatki, poświęcone problemom rehabilitacji osób niepełnosprawnych.

Profesor Zofia Sękowska była dla swoich studentów i współpracowników nie tylko nauczycielem, autorytetem naukowym, ale także wzorem osobowym i wielkim autorytetem moralnym. Dla wszystkich życzliwa, troskliwa, ale również podobnie jak wobec siebie wymagająca, a czasami nawet surowa.

Swoich studentów Profesor uczyła wrażliwości na problemy osób niepełnosprawnych, a także utwierdzała w przeświadczeniu, że dla pedagoga specjalnego

ważna jest nie tylko wiedza merytoryczna, ale również określone cechy osobowe, refleksyjność i odpowiedzialność za słabszych i wymagających wsparcia. Umiała w swoich uczniach i współpracownikach rozbudzić głęboką potrzebę kontynuowania humanistycznej idei, którą tworzyła i której poświęciła całe swoje zawodowe życie. I tę właśnie ideę najogólniej określa się mianem lubelskiej szkoły pedagogiki specjalnej.

Profesor cieszyła się w kraju – i nie tylko – ogromnym autorytetem naukowym, ale badania wiązała ściśle z praktyką; niejednokrotnie angażowała się bezpośrednio w pracę instytucji specjalnych oraz w indywidualne losy osób potrzebujących jej rady i wsparcia. Jest wiele osób, które dużo zawdzięczają Profesor Zofii Sękowskiej: poza bezpośrednimi jej współpracownikami z Zakładu Psychopedagogiki Specjalnej UMCS, są to uczeni, często wybitni, pracujący we wszystkich ośrodkach naukowych w kraju, którzy byli przez nią (w swoim czasie) inspirowani, recenzowani, promowani, ale są to też pracownicy resortu szkolnictwa specjalnego, tzn. ośrodków szkolno-wychowawczych, szkół specjalnych, szkół życia, poradni psychologiczno-pedagogicznych, poradni specjalistycznych, ośrodków kuratorskich, związków inwalidzkich w całym kraju, którzy byli jej studentami i są dobrze przygotowani do pracy.

W życiu prywatnym była żoną Modesta Sękowskiego (zmarłego w 1972 roku), matką czterech synów i babcią jedenaściorga wnucząt. Wraz ze swoim mężem współtworzyła Lubelską Spółdzielnię Inwalidów Niewidomych, która później, po śmierci swojego wieloletniego prezesa, przybrała imię Modesta Sękowskiego.

Profesor nieraz mawiała, że „należy tak żyć, jakby się miało umrzeć jutro, i tak pracować, jakby się miało żyć wiecznie”. Ta myśl była adekwatna do jej postawy życiowej.

W pamięci swoich studentów i współpracowników Profesor Zofia Sękowska pozostanie jako człowiek wielkiego formatu, olbrzymiego serca, odwagi i pracowitości, ale także niezwyklej skromności.

Szczególnym dowodem uznania dla jej osoby i dzieła jest obranie imienia Profesor Zofii Sękowskiej przez społeczności trzech ośrodków szkolno-wychowawczych: dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie w Chełmie i Radzyniu oraz dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością wzroku w Lublinie.

Realizacja koncepcji lubelskiej szkoły pedagogiki specjalnej widoczna jest w pracach badawczych i wdrożeniowych pracowników Zakładu Psychopedagogiki Specjalnej, który nieprzerwanie funkcjonuje w strukturze Wydziału Pedagogiki i Psychologii UMCS od 1970 roku. Realizowane projekty badawcze i publikacje wykazują pewną ciągłość i kontynuację głównych założeń inicjatorce. Choć istotą koncepcji przyjmowana jest w jej tradycyjnym rozumieniu, to zmieniające się czasy, warunki, potrzeby i wymagania powodują konieczność rozwijania pewnych wątków i założeń tej szkoły.

Obecnie znacznie rozszerzył się zakres pedagogiki specjalnej ze względu na jej obszar działania, jak również przedmiot i podmiot. Człowiek z niepełnosprawnością jest podmiotem procesu edukacji i rehabilitacji ze szczególnym akcentowaniem zasady personalizacji, czyli dostrzegania w tym procesie osoby ludzkiej niezależnie od rodzaju i stopnia doświadczanej przez nią niepełnosprawności. Proces edukacji i rehabilitacji obejmuje osoby z niepełnosprawnością w całym biegu ich życia – od wczesnego wspomaganie rozwoju po działania w zakresie andragogiki specjalnej. Realizowany jest w rodzinie, instytucjach specjalnych lub w instytucjach ogólnodostępnych w formie inkluzji czy integracji z zabezpieczeniem psychopedagogicznego wsparcia.

Dzięki indywidualnemu rozwojowi poszczególnych pracowników Zakładu Psychopedagogiki Specjalnej zostały wyakcentowane i rozwinięte określone kierunki naukowo-badawcze, realizowane w wyłonionych z zakładu macierzystego nowych zakładach: Socjopedagogiki Specjalnej (1999) i Pedagogiki Resocjalizacyjnej (2005).

W pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej, realizowanej przez większość pracowników tych trzech zakładów, wyraźnie widoczna jest tendencja do kontynuacji założeń lubelskiej szkoły pedagogiki specjalnej, sformułowanych przez Profesor Zofię Sękowską. Aktualne koncepcje, projekty badawcze i działania aplikacyjne muszą uwzględniać zmieniające się uwarunkowania, potrzeby i wyzwania związane z procesem edukacji i rehabilitacji osób niepełnosprawnych w dynamicznej sytuacji społecznej, kulturowej i ekonomicznej kraju.

Zofia Palak

BIBLIOGRAFIA

- Sękowska Z. (1979), *Interdyscyplinarny charakter pedagogiki specjalnej*, [w:] A. Hulek (red.), *Współczesne teorie i tendencje wychowania i kształcenia specjalnego*, PAN, Komitet Nauk Pedagogicznych, „Studia Pedagogiczne” XL.
- Sękowska Z. (1994), *Główne kierunki badań naukowych w Zakładzie Psychopedagogiki Specjalnej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 1995, XVI.
- Sękowska Z. (1998), *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, Warszawa: Wydawnictwo WSPS.
- Palak Z., Bujnowska A., Lewicka A. (2002), *Wykaz publikacji i innych osiągnięć prof. zw. dr hab. Zofii Sękowskiej 1924–1997*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Wybitny pedagog edukacyjnego startu – Profesor Maria Cackowska

Wśród pedagogów, podejmujących w swej pracy naukowej zagadnienia pedagogiki wczesnoszkolnej, Profesor Maria Cackowska zajmuje poczesne miejsce. Całe swoje życie zawodowe związała z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Podstawą dla prezentowanego opracowania, przybliżającego dokonania naukowe, dydaktyczne i organizacyjne Profesor Marii Cackowskiej, jest autobiogram¹ i artykuły F. Bartmińskiego², J. Niemca³, B. Ceglińskiej i I. Tarkowskiej⁴.

Maria Cackowska urodziła się 5 września 1933 roku w Odporyszowie w ówczesnym woj. krakowskim. W czasie wojny straciła rodziców. Wychowywała się najpierw u siostry ojca w Krakowie, gdzie uczęszczała do szkoły podstawowej. W 1946 roku rozpoczęła naukę w liceum pedagogicznym, które ukończyła z wyróżnieniem, dzięki czemu uzyskała skierowanie na studia do Moskwy. Studiowała psychologię i pedagogikę w Instytucie Pedagogiki im. W. Lenina. Studia ukończyła z wyróżnieniem w 1956 roku. Bezpośrednio po studiach rozpoczęła pracę na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, gdzie uzyskała wszystkie stopnie i tytuły naukowe: w 1964 roku stopień doktora nauk humanistycznych, w 1971 – stopień doktora habilitowanego i stanowisko docenta, w 1986 – tytuł i stanowisko profesora nadzwyczajnego, w 1994 roku została profesorem zwyczajnym.

Pracę naukową rozpoczynała w Katedrze Psychologii, kierowanej przez doc. dr. Stanisława Gerstmana. Po dwóch latach przeszła do Zakładu Dydaktyki Ogólnej, kierowanego przez prof. dr. Konstantego Lecha. Ten zakład pozostał jej miejscem pracy do końca życia.

Zainspirowana pasją innowacyjnej działalności pedagogicznej profesora K. Lecha bardzo aktywnie włączyła się w prace na rzecz ruchu postępu pedagogicznego w Lublinie i województwie lubelskim. W działalność tę zaangażowało się wielu wybitnych polskich pedagogów, między innymi: W. Okoń, B. Suchodolski, E. Fleming, Z. Słobodzian, B. Kiernicki, sprawując opiekę nad tak zwanymi szkołami wiodącymi, w których wprowadzano wzorce nauczania problemowego, nauczania kompleksowego, organizacji pracy zespołowej, systemu klasopracowni itp. Dla będącej wówczas u progu kariery naukowej asystentki było to bardzo ważne doświadczenie naukowe i zawodowe.

¹ Prof. dr hab. Maria Cackowska, *autobiogram* [w:] *Bibliografia publikacji naukowych*, Bibliografie osobowe nr 26, Wyd. UMCS, Lublin 2003.

² F. Bartmiński, *Pożegnanie Profesor Marii Cackowskiej*, [w:] „Życie Szkoły” 2004, nr 9, s. 54–56.

³ J. Niemiec, *O re-interpretację pojęcia pedagog edukacyjnego startu* [w:] *Współczesne tendencje rozwoju pedagogiki wczesnoszkolnej*, red. nauk. E. Kozak-Czyżewska, D. Zdybel, B. Kępa, Wyd. MAC, Kielce 2005, s. 58–63.

⁴ B. Ceglińska, I. Tarkowska, *Zakład Dydaktyki* [w:] *Instytut Pedagogiki UMCS wczoraj i dziś*, red. J. Kirenko, M. Samujło, W. Bobrowicz, Oficyna Wydawnicza VERBA, Lublin 2010, s. 43–73.

Szczególne znaczenie dla ukierunkowania badań naukowych Marii Cackowskiej miała autorska koncepcja profesora K. Lecha, nazywana „systemem rozwijania myślenia uczniów poprzez łączenie teorii z praktyką”. W ramach sprawowanej opieki nad wybraną dla potrzeb eksperymentu placówką (Szkoła Podstawowa nr 6 w Lublinie) organizowała szkolenie nauczycieli w zakresie nowatorstwa pedagogicznego, lekcje pokazowe, konferencje naukowo-metodyczne itp. Równocześnie prowadziła własne badania eksperymentalne, poświęcone rozwijaniu myślenia uczniów przez problematyzację nauczania oraz stosowanie heurystycznych metod rozwiązywania zadań tekstowych w klasach I–IV. Efektem tego eksperymentu była rozprawa doktorska *Rozwijanie myślenia uczniów w procesie rozwiązywania zadań tekstowych*, obroniona na Wydziale Humanistycznym UMCS w 1964 roku.

Kontynuacji tego kierunku badań służyły staże naukowe w Moskwie i w Leningradzie, w czasie których Maria Cackowska studiowała prace L. S. Wygotskiego i nawiązała współpracę z jego uczniami i kontynuatorami myśli naukowej: P. J. Galperinem, D. B. Elkoninem, N. F. Tałyżiną, W. W. Dawydowem, J. Ponomariowem i N. A. Menczinską.

W ramach tej współpracy prowadziła wspólne badania dotyczące wpływu nauczania na rozwój intelektualny dzieci. Materiałem dla tych poszukiwań uczyniła początkowe nauczanie matematyki. Na tej podstawie przygotowała rozprawę habilitacyjną pt. *Nauczanie a rozwój umysłowy uczniów*, obronioną na Wydziale Humanistycznym UMCS w 1971 roku.

Po uzyskaniu stopnia naukowego doktora habilitowanego i stanowiska docenta Maria Cackowska objęła funkcję kierownika Zakładu Dydaktyki, pełniąc ją nieprzerwanie do śmierci w 2004 roku.

Równocześnie jej udziałem było wiele innych znaczących funkcji: prodziekana Wydziału Pedagogiki i Psychologii w latach 1971–1973, dyrektora Instytutu Pedagogiki w okresie od 1973 do 1979 roku, kierownika specjalności pedagogika wczesnoszkolna od 1987 do 2004 roku. Była inicjatorką uruchomienia na Wydziale Pedagogiki i Psychologii studiów kształcących przyszłych nauczycieli klas początkowych.

Działalność naukowa, dydaktyczna i organizacyjna Profesor Marii Cackowskiej nie ograniczała się jedynie do macierzystej uczelni. Wyrażało się to pełnieniem wielu funkcji, takich jak:

- członek i przewodnicząca zespołu dydaktyczno-wychowawczego nauczania początkowego przy Ministerstwie Oświaty i Wychowania (1970–1986);
- przewodnicząca zespołu programowego specjalności nauczania początkowego przy Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego (1975–1991);
- członek Rady Krajowej i przewodnicząca Wojewódzkiej Rady Postępu Pedagogicznego (1971–1988);

- członek Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN (1986–2004);
- członek Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (1995–2002);
- przewodnicząca Lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego (1995–2000);
- opiekun naukowo-dydaktyczny z ramienia UMCS Kolegium Nauczycielskiego w Radomiu (1996 – 2004);
- członek kolegiów redakcyjnych czasopism pedagogicznych: „Życie Szkoły”, „Nauczanie Początkowe”, „Ruch Pedagogiczny”, „Nauczyciel i Szkoła”.

Dbałość o rozwój i kształcenie kadry naukowej wyrażała się w prowadzonych przewodach doktorskich i wypromowaniu 12 doktorów. Jako recenzent uczestniczyła w wielu przewodach doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich.

Działalność dydaktyczna Profesor Marii Cackowskiej obejmowała prowadzenie wykładów, ćwiczeń, głównie z dydaktyki ogólnej, psychologii rozwojowej i wychowawczej, elementów nauk pedagogicznych (na kierunkach nauczycielskich różnych wydziałów), metodyki nauczania początkowego, pedagogiki wczesnoszkolnej i kształcenia zintegrowanego. Ponadto prowadziła wykłady monograficzne i seminaria z zakresu realizowanej aktualnie problematyki. Efektem tych ostatnich było wypromowanie kilkuset magistrów.

Zasadniczo zainteresowania naukowo-badawcze Profesor dotyczyły edukacji wczesnoszkolnej. Początkowo ogniskowały się wokół kwestii rozwoju intelektualnego dzieci, stymulowanego działaniami na materiale matematycznym. Odzwierciedleniem ich jest nie tylko rozprawa doktorska i habilitacyjna, ale także zmiany w zreformowanym programie nauczania matematyki, który realizowany był w praktyce szkolnej od roku 1978.

Kolejnym obszarem zainteresowań i pracy naukowo-badawczej Marii Cackowskiej była początkowa nauka czytania i pisania. Pierwszym problemem stała się kwestia unowocześnienia metod i przygotowania odpowiedniego podręcznika do nauki czytania i pisania. Jej rozwiązaniu służyły szeroko zakrojone badania porównawcze (grant z MOiW) nad efektywnością stosowanych metod wraz z analizą struktury i treści reprezentujących je elementarzy autorstwa M. Falskiego (*Elementarz* funkcjonujący już 70 lat), nowe propozycje: E. i F. Przyłubskich (*Litery*) oraz H. Metery (*Nauczę się czytać*). Ten ostatni opracowała Helena Metera, przygotowując rozprawę doktorską pod kierunkiem Profesor Cackowskiej. Prowadziła badania eksperymentalne nad adaptacją barwno-dźwiękowej metody nauki czytania D. B. Elkonina do właściwości języka polskiego. Choć ta metoda nie uzyskała wówczas akceptacji, to jej elementy funkcjonują w praktyce edukacyjnej do chwili obecnej, a wypracowane przez autorkę rozwiązania są wykorzystywane i publikowane w różnych materiałach metodycznych dla nauczycieli i ćwiczeniach dla uczniów.

Drugim zadaniem było zbadanie wpływu różnych metod nauki czytania i pisanania na rozwój procesów percepcyjnych oraz rozwój mowy i myślenia uczniów. Badaniami objęte zostały dzieci sześciolatnie i siedmioletnie. Wnikliwa analiza przebiegu prowadzonych badań i uzyskiwanych w ich toku rezultatów, stała się podstawą bardzo śmiałej wówczas, ale akceptowanej społecznie, koncepcji wprowadzenia nauki czytania i pisanania w klasach przedszkolnych, do których uczęszczały dzieci sześciolatnie.

Finałem działalności naukowo-badawczej w tym obszarze było uzyskanie przez Marię Cackowską w 1986 roku tytułu profesora. Przyczynę do tego stanowiły opublikowane przez Profesora dwie monografie: *W poszukiwaniu modelu optymalnego elementarza* (1983) i *Nauka czytania i pisanania w klasach przedszkolnych* (1984), a także przygotowane i obronione rozprawy doktorskie Haliny Cybulskiej, Anny Czochry, Ireny Tarkowskiej.

Troska o wysoki poziom edukacji wczesnoszkolnej zawsze stanowiła główny czynnik działalności Profesor Marii Cackowskiej. Dlatego też podjęła kolejne badania, których celem było sprawdzenie skuteczności zmodernizowanego systemu nauczania. Obejmowały one uczniów klas I–III z miasta i ze wsi z terenu 10 województw. Przygotowaniem, koordynacją przebiegu, analizą i opracowaniem wyników zajęli się, pod kierownictwem Profesor, pracownicy naukowcy Zakładu Dydaktyki UMCS. Wyniki zostały opublikowane pod jej redakcją w sześciotomowym opracowaniu, którego poszczególne części zostały zatytułowane: *Nauczanie początkowe w polskim systemie szkolnym 1976–1990*, *Skuteczność nauczania początkowego w Polsce 1976–1990*, *Sytuacja szkolna uczniów klas początkowych 1976–1990*, *Warunki funkcjonowania nauczania początkowego w polskim systemie szkolnym*. Działalność ta była podstawą awansu w roku 1994 na stanowisko profesora zwyczajnego.

Wyniki ogólnopolskich badań nad skutecznością nauczania początkowego ukazywały sukcesy i porażki organizacji tego etapu kształcenia. Na tej podstawie Profesor Maria Cackowska wystąpiła z konkretnymi wnioskami i postulatami co do kierunku zmian w systemie nauczania początkowego. Do najistotniejszych należały:

- konieczność powrotu do czteroletniego okresu nauki początkowej (klasy 0–III);
- obniżenie o rok granicy wiekowej obowiązku szkolnego (z 7 na 6 rok życia dziecka) i włączenie klas przedszkolnych do struktury szkoły;
- rezygnacja z nauczania przedmiotowo-lekcyjnego i zastąpienie go kształceniem zintegrowanym.

Po dwudziestu latach został zrealizowany postulat obniżenia granicy wieku rozpoczynania nauki w szkole. Jednak nie uwzględniono podstawy tego postulatu, tj. czteroletniego okresu nauki początkowej – klasy 0–III i włączenia klasy 0 do struktury szkolnej. Można więc sądzić, że takie wybiórcze zmiany nie zyskały-

by aprobaty Profesor, czego dowodem może być jej stanowisko w sprawie zmian systemu edukacyjnego, wprowadzonych w 1999 roku. Wówczas przerwane zostały prace koncepcyjne i badawcze prowadzone pod kierownictwem Profesor Marii Cackowskiej, gdyż rozwiązanie ministerialne istotnie odbiegało od proponowanej przez nią koncepcji modernizacji nauczania początkowego.

Podstawą tej koncepcji były wyniki poprzednich badań i wyprowadzone z nich wnioski. Postulat zintegrowanego modelu nauki początkowej zyskał akceptację MEN, co skutkowało przyznaniem na ten cel tzw. grantu. Rozpoczął się eksperyment dydaktyczny w klasach 0–III, usytuowanych w 15 szkołach podstawowych na terenie funkcjonujących wówczas województw: lubelskiego, chełmskiego i zamojskiego. Dla celów eksperymentu przeszkolono uczestniczących w nim nauczycieli, zaprojektowano integralne rozkłady materiału nauczania w klasach 0–III i wzorcowe scenariusze zajęć. Opracowano narzędzia badawcze i systematycznie prowadzono badania pozwalające kontrolować i porównywać postępy rozwojowe i osiągnięcia dzieci, które rozpoczęły naukę w wieku sześciu lat w zintegrowanym modelu, z tymi, które rozpoczęły naukę w wieku lat siedmiu w systemie klasowo-lekcyjnym. Wyniki wyraźnie potwierdzały słuszność sformułowanych postulatów. Wprawdzie w dwóch pierwszych latach nauki (klasy 0–I) dzieci rozpoczynające naukę w wieku siedmiu lat uzyskiwały wyższe rezultaty w zakresie rozwoju percepcyjnego i intelektualnego niż ich młodsi koledzy, ale już w kolejnych dwóch latach sytuacja wyraźnie się zmieniła na korzyść dzieci młodszych. W drugiej klasie osiągnięcia w obu porównywanych grupach były na tym samym lub bardzo zbliżonym poziomie, zaś w klasie trzeciej wyższe wyniki uzyskiwały znacznie częściej dzieci, które rozpoczęły naukę jako sześciolatek i pracowały według modelu nauki integralnej. Mimo to dotacja ministerialna została wstrzymana, co skutkowało przerwaniem eksperymentu. Niestety, zabrakło wówczas przyjaznego klimatu, a może odrobiny refleksji i zdrowego rozsądku, by słuchać rzeczowych argumentów i dostrzec podmiot działań edukacyjnych, czyli ucznia. Tak widziała to Pani Profesor.

Mimo trudności nie poddała się. Postanowiła ratować sytuację uczniów dbając o merytoryczne i metodyczne przygotowanie ich nauczycieli. W tym celu inicjowała podyplomowe doksztalcanie nauczycieli klas I–III w zakresie nauczania zintegrowanego zarówno na Wydziale Pedagogiki i Psychologii UMCS w Lublinie, jak też w Chełmie i Białej Podlaskiej. Troska o wysoki poziom przygotowania nauczycieli do pracy z dziećmi w klasach I–III wyrażała się też w objęciu funkcji opiekuna naukowo-dydaktycznego z ramienia UMCS Kolegium Nauczycielskiego w Radomiu (1996). Prowadzono tam studia stacjonarne i niestacjonarne w zakresie pedagogiki wczesnoszkolnej, przedszkolnej, oligofrenopedagogiki. Kształcenie studentów – przyszłych nauczycieli uczniów klas I–III – stanowiło integralną część działalności naukowo-dydaktycznej Profesor. Wyrażało się w dbałości o dostosowanie zarówno formy studiów, jak i specjalności studiów

do potrzeb systemu szkolnego. Stąd starania o utworzenie specjalności nauczanie początkowe, która z pewnymi zmianami, wynikającymi z reorganizacji kształcenia na poziomie szkolnictwa wyższego, funkcjonuje do chwili obecnej pod nazwą pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna.

Działalność naukowo-badawcza Profesor Marii Cackowskiej zawsze dotyczyła problemów edukacji wczesnoszkolnej i ukierunkowana była na jej udoskonalenie i unowocześnienie. Tę pracę i ogromne zaangażowanie Profesor na rzecz edukacji wczesnoszkolnej przywołuje się jako wzór postawy odpowiedzialnego naukowca-badacza służącego celom praktyki edukacyjnej. Puentę niech stanowią słowa prof. J. Niemca: „Pani profesor Maria Cackowska, pierwsza w naszym kraju dama nosząca zaszczytne miano profesora i „pedagoga edukacyjnego startu”.

Zofia Maleszyk, Ewa Kozak-Czyżewska